

Az élelem megesz bennünket

A *Replika* eddig is foglalkozott a fogyasztás társadalmi kérdéseivel, és tervezi, hogy a jövőben újra meg újra előveszi a témát. Ebben a számban a táplálkozással kapcsolatos problémák kerültek terítékre. A blokk gondolatilag „majdnem” egységes, egyetlen kakukktójs van benne, a *Húsofszadék* című tanulmány. A sors íróniája, hogy ez volt a készülő blokk első darabja, e köré kellett volna egy tematikus csoportot szerveznem a szerkesztőség megbízásából. Ám olvasmányaim más logikát diktáltak: a tömegtársadalom sokak által leírt „testrészei” (a politikai, kulturális és általános fogyasztási jellegzetességek) után már a gyomráról is lehet és érdemes valamit mondani.

A blokkban szereplő Mennell könyvrészlet a kultúripar adomói kritikájából indít, és miközben párhuzamosságokat fedez föl abban, ahogyan a kétféle áru – zene és étel – a fogyasztói társadalomban megjelenik, a jelenség értelmezésében eltér Adornótól és a Frankfurti Iskola más képviselőitől. Elismeri,

hogy régebbi korokhoz képest ugyanúgy silányult az elfogyasztott ételek minősége, mint ahogyan silányult a tömegek által hallgatott zene, ugyanakkor rámutat arra, hogy ez az állítás legfeljebb egy múlt századi nyenc nézőpontjából fogadható el. Mert igaz, hogy a kultúripar – egyes művek, műrészletek kiválasztásával és állandó ismétlésével – még a klasszikusokból is slágert csinál, de a tömegkommunikáció jóvoltából mégiscsak több embernek nyílik lehetősége klasszikusokat hallgatni, mint régen. Igaz, hogy az *haute cuisine*-hez képest az éttermek, és különösen a gyorsétermek ételei szegényesek, de több ember jut változatosabb és táplálóból teljesebb, mint korábban. Mennell szerint a táplálkozásban egy kétirányú folyamat ment egyidejűleg végbe: a különbségek csökkenése és a választék bővülése. Miközben csökkentek az alsó és felső társadalmi csoportok táplálkozása közötti égbekiáltó különbségek, a társadalom többségének az ételek nagyobb választéka áll rendelkezésére, mint amennyi korábban – az ugyancsak többséget kitevő – alsóbb rétegeknek.

A Mennell által leírt folyamathoz természetesen valahogy elő is kell állítani az ételmiszert, ráadásul összehasonlíthatatlanul nagyobb mennyiségben, mint korábban. Ennek a nagy tömegű ételmiszernak az előállítását és a fogyasztóhoz juttatását végzi az a modern táplálékrendszer, amelynek kialakulását a Beardsworth és Keil szerzőpáros írja le. A tömegtársadalom igényeinek kielégítését az tette lehetővé, hogy mind az ételmiszer termelése, mind elosztása, mind pedig a fogyasztása hatalmas változásokon ment át a tradicionális táplálékrendszerekhez képest. A termelés kisüzemiből nagyüzemi és iparszerű, helyiből globális lett, amely a nagyobb mennyiség ellenére a népesség kisebb hányadát foglalkoztatja. Az elosztásban a helyi jelleget fölvaltatták a nemzetközi méretek, amit a kereskedelem, a szál-

lítási és a tartósítási technikák fejlődése tett lehetővé. A fogyasztásban megszűnt a függés évszakoktól és helyi terméseredményektől; akinek pénze van, az bármikor hozzájuthat bármihez. Nem változott azonban a társadalmon *belüli* táplálkozási egyenlőtlenségek léte, sőt – Beardsworth és Keil szerint – még ki is egészült a társadalmak *közötti* egyenlőtlenséggel, amennyiben az élelmiszer-termelés és -elosztás globalizálódásából csak a gazdaságilag fejlett társadalmak húznak hasznot, a fejletlenek pedig még a korábbi állapotnál is kedvezőtlenebb helyzetbe kerülnek. Ez a gondolat felidézheti bennünk a rendszerváltás utáni magyar mezőgazdaság már látható és még várható kínjait, valamint az élelmiszerexport és -import konfliktusait. Adódik egyéb probléma is: a modern táplálékrendszer nagy tömegű és specializált élelmiszer-termelése oly mértékben változtatta meg és terheli a természeti környezetet, hogy kérdésessé válik a fenntarthatósága.

Látszólag a táplálékrendszer egyetlen eleméről, a tömegtársadalom fogyasztásáról szól George Ritzer könyve, valójában fogalmi leleményével, a *mcdonaldizáció*val kitágítja mondandója érvényességi körét a teljes társadalomszervezésre. A mcdonaldizáció – Ritzer szerint – az a folyamat, amelynek révén a gyorsétterem alapelvei a társadalom egyre több szektorában uralkodó szerepre tesznek szert. Nem csak a vendéglátóiparban hat, hanem az oktatásban, az egészségügyben, a munkavégzésben, az utazásban, a szabadidős tevékenységekben, a politikában – gyakorlatilag a társadalom minden szegletében. Még a tanulmányírásban is, tehetnénk hozzá Ritzer felsorolásához, akinek könyvét amolyan „gyorskönyvnek” érezhetjük. Éles szemmel látja meg a nap mint nap szemünk előtt lévő, megszokottá vált jelenségek fonákját, könyvében sziporkázóan szellemes ötletek váltakoznak elcsépelet közkhelyekkel (utóbbiakról igyekeztünk megszabadítani a közölt résztétet*) és *röpke* elméleti megállapításokkal, amelyekben a „gyorstanulmány” írójának *nincs ideje* elmélyedni. Ettől függetlenül megtudhatjuk, hogy a gyorsétkeztetés elveinek térhódítása nem csak étkezési szokásainkat változtatja meg, hanem hat a családi életre, dehumanizálja a világot, és még a totalitarizmus veszélyét is magában hordozza. Látszólagos racionalitása számtalan irracionális forrása, amelyek közül a legszembetűnőbb, hogy a gyorsétkeztetésre hosszú sorokban kell várakozni.

A *Húsfazék* című tanulmányt két dolog köti az eddigiekhez. Az egyik, hogy szerzője azonos a blokk összeállítójával. Blokkszerkesztő minőségemben szívesen olvasnék jövendő *Replikákban* a magyarországi táplálékrendszerről és tömegétkezésről szóló tanulmányokat. Például arról, hogyan viszonyul az „üzemi kaja” a gyorsétteremhez. Azaz, hogy a különböző „zárt helyek” – börtön, katonaság, menza, munkahely – étkeztetése mennyiben előzménye a modern „civil” tömegétetésnek. A másik összekötő kapocs, hogy itt is valami olyasmiről van szó, amit megeszünk. Ezzel azután ki is merül a *Húsfazék* minden kapcsolata a témakörrel. Ez az írás tulajdonképpen egy nyomozás története. A „bűn”, amelynek tettese ismeretlen, a hús különös viselkedése. E különös viselkedésnek számtalan jele van: önmaga áruértékén túlmutató társadalmi értéke; az a tény, hogy az összes táplálkozási tabu és tilalom csak húsról vonatkozik, növényi táplálékra nem; hogy csak hústól tudunk undorodni, növényektől nem; hogy böjt idején csak a húsevés bűn – és még lehetne sorolni a furcsaságokat. A nyomozás végére természetesen mindenre fény derül – pontosabban, a jelenség egyfajta értelmezését kapjuk. Bizonyára van több is.

(Andor Mihály)

* Egyébként a szöveg a három könyvrészlet egyikében sem folyamatos. A szokásosnál amúgy is hosszabbra sikeredett blokk még így is erősen próbára tette a *Replika* terjedelmi tűrőképességét, ezért – a gondolatmenetet megőrizve – néhány példa és „epizód” kihagyásával igyekeztünk helyzetünkön könnyíteni. A könnyebb olvasás érdekében nem jeleztük a kihagyásokat a szokásos három ponttal.